

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Mgr. Marcela Koníčka *Mýty a metamorfózy: Fantastické světy v současné japonské literatuře*

předkládané na Ústavu asijských studií FF UK na studijním programu Teorie a dějiny literatur zemí Asie a Afriky

I. Stručná charakteristika práce

Práce nabízí zevrubnou analýzu a interpretaci vybraných próz moderní a postmoderní japonské literatury se zacílením na využití nadpřirozených prvků v rámci vyprávění. Práce si klade nosnou a funkčně pojatou otázku po roli těchto prvků ve vyprávěních, která nesměřují do žánrové škatulky fantasy, ale tyto nadpřirozené prvky využívají jako dílčí, ale signifikantní prostředek. Výklad daných prvků vyprávění je založen na komplexní probírce možností, které nabízejí teoretické úvahy o fantazijní literatuře, o teoriích fikčních světů či o naratologii nepřirozeného. Tato teoretická východiska jsou pak v jisté míře aplikačně využita i při interpretaci zvolených děl, která představuje jádro předložené disertační práce.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práci vnímám jako oborově přínosnou, a to jak v ohledu obecně literárněvědného uvažování o vztahu mimetického a fantazijního modu vyprávění, tak i v oblasti analytického mapování japonské prozaické produkce posledních padesáti let. Disertace má dobře stanovené téma, které dostatečně nosné a vydatné pro rozsah i žánr disertační práce. Má také poměrně dobrý výkladový styl, který umožňuje dosti složitou argumentaci sledovat, aniž by se čtenář utápěl v zaumném pseudovědeckém žargonu, ale také aniž by byl vystaven příliš prvoplánovým zjednodušováním. Práci charakterizuje i zjevné autorské zaujetí tématem a ochota věnovat analýze dostatek energie i textového prostoru; disertace z hlediska rozsahu poněkud překračuje standard prací v oboru, ale není to způsobeno ani upovídaností, ani neuváženým, rozsahově příliš objemným materiálem. Na rozsahu práce je zjevné, že její autor chtěl říci vše, co vnímal jako výkladově potřebné. Na negativní pól v rámci celkového hodnocení pokládám ne zcela dotaženou metodologii výběru materiálu a jeho výkladu a především pak fakt, že postupované téma (tedy role fantazijních či nadpřirozených prvků ve vyprávění) se ani po takto rozsáhlém výkladu nejeví být jako zcela objasněné a vyčerpané ve smyslu, že bychom toto téma mohli považovat pro obor literární vědy (jistěže v parametrech teď a tady) za vyřešené.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Práce je komponována s využitím obvyklého kompozičního principu „nejdřív si projdeme teorií a pak ji využijeme v praxi“. V úvodu tak práce stanovuje smysluplně vyjádřené cíle, účel a otázky, které stojí v jejím jádru. Poté čteme první ucelenou, teoretickou kapitolu. Autor v ní shrnuje a glosuje veškeré základní práce, jež se k tématu fantastických či nadpřirozených prvků ve vyprávění nabízejí. Z těchto prací také vybírá to, co je pro jeho vlastní cestu užitečné a produktivní; oceňuji, že sebe i čtenáře nezdržuje konspektováním všeho zajímavého, co u Todorova, Pavela, Doležela, Eca, McHalea, Scholese, Richardsona s Alberem či Traillové našel, ale že do vlastního výkladu vnáší skutečně jen to, co se jeví jako meritorní vůči jeho tématu. Především výklad Doleželových modálních operátorů je podán citlivě a sofistikovaně (což pak je příčinou určité lítosti – viz níže). Stejně tak kvituji, že výklad nesahá pouze do roviny konspektovacích parafrází, ale že Marcel Koníček řešení nalézáná v dosavadní literatuře glosuje, komparuje a interpretuje z hlediska účelu, jímž je nalezení pojmově-výkladových klíčů i dílčích impulsů pro výklad jím zvoleného materiálu. Oceňuji i schopnost nabídnout z přečtené teorie podněty a postuláty bez vytrhávání z původních konceptuálních kontextů. Vůči

kapitole Teoretické a interpretační přístupy k literární fantastice tak mám jen velmi drobné výhrady či návrhy:

- a) Pojem „unnatural narratology“ není myslím vhodné překládat jako „nepřirozená naratologie“, jak k tomu v celé kapitole je. Richardson mluví o „teorii nepřirozeného narativu“ (tak se jmenuje i překlad jeho česky vydané práce) a o to jde. Nepřirozený může být narativ či svět/prvek světa v daném narativu. Ale naratologie je věda o vyprávění; naratologie tak může být kognitivní, kulturní, mediální, ale ne nepřirozená. Angličtina asi tuto metaforičnost snese a z doslovného hlediska je tedy překlad správný, ale z hlediska účelu je zatemňující a doslovnost musíme rozvolnit.
- b) Nerozumím úplně, proč v rámci obecných naratologických úvah o postižení fantastických prvků děláme na s. 60 (s ozvuky i poté) výlet k Fredricu Jamesonovi. Jednak se od naratologie dostáváme k jakési filozofii umění, jednak ale jeho koncept ideologické a utopické funkce je tak nesmírně obecný, že jej lze aplikovat na cokoli. Což se projevuje i ve zmatení, o čem se v této pasáži vlastně mluví. Jameson ve stati „Reification and Utopia in Mass Culture“ mluví z dobrých důvodů o „masové kultuře“, ale Marcel Koníček to posune jinam: „Jameson v této stati mluví o tom, že populární kultura (...)“. Populární kultura není totéž, co kultura masová, ale i kdyby to bylo jedno a totéž, jádro děl, k nimž chce výklad směřovat, nelze uchopit ani jako masovou, ani jako populární (jistě, Murakami by se vešel, ale ocitl by se v jiném kontextu) kulturu.
- c) Ve výčtu inspirací pro uvažování o nadpřirozených prvcích naopak postrádám alespoň letmý výlet ke konceptům imaginárního světa. Ať už směrem k Iserovu podnětu rozlišovat mezi fiktivním a imaginárním, anebo směrem k rozpracovaným verzím imaginárního světa v knihách Marka J. P. Wolfa (ideálně pak Wolf, ed.: *The Routledge Companion to Imaginary Worlds*, 2018).
- d) V teoretické kapitole, ale i v následných interpretacích se vyskytují výrazy „nepřirozený“ i „nadpřirozený“. Zdá se, že fungují synonymicky či nahodile – který se právě lépe hodí. Jejich zaměnitelnost je myslím vidět i v rejstříku – blízko sebe jsou hesla „naturalizace nadpřirozeného“ a „Nepřirozeno“ (s. 245). Myslím, že i zde je zjevná rezerva a že by bylo užitečné výkladově oba výrazy rozlišovat. „Nepřirozený“ se asi blíží Alberovu kritériu „paranormálního“ (ale zároveň jej překračuje a jde dál), zatímco „nadpřirozený“ má v sobě myslím výraznou konotaci „posvátného“, vznešeného či spirituálního. Nadpřirozená krása je myslím něco trochu jiného než nepřirozená krása. Tato oblast není prozkoumána (a anglický výraz „unnatural“ zde ani distinkce neumožňuje), ale stálo by za to jí věnovat pozornost.
- e) Výklad účelně po celou dobu mluví o „prvcích“ nad/ne-přirozeného v literárních dílech. Pak tyto prvky pojmenovává a rozebírá, ale nevěnuje pozornost jejich pozici ve struktuře díla. Někde je takový prvek označován jako motiv, ale není myslím jasné, zda tento výraz je používán v běžném, intuitivním modu, anebo je míněn přísně terminologicky (pak by bylo na místě představit užívané pojetí motivu). Jsou ovšem všechny nad/ne-přirozené prvky ve vyprávění skutečně motivy? Nejde někde (postava, prostor) o prvky vyššího řádu? Nebylo by od věci takovéto zpřesnění, protože poté by z interpretací plynula i představa o jakési vertikální hierarchii nad/ne-přirozeného. A bylo by markantnější, jak velký podíl na vytváření světa příběhu prvky tohoto charakteru mají, tedy nakolik vyprávění dominují či naopak působí jako dílčí či přímo ornamentální ozvláštnění příběhového světa.

Další kapitoly už nabízejí interpretaci konkrétního materiálu (k problematice způsobu jeho výběru viz bod 3) níže). Interpretační kroky jsou zřetelné, argumentačně podložené a dobře srozumitelné. Oceňuji, že v mezích možností Koníčkovy interpretace pracují dialogicky, a to tak, že

zohledňují a do výkladu vnášejí interpretce daných textů od jeho předchůdců. Celkově mám k interpretačním postupům dvě výtky:

- a) Tak jak to dosti často bývá, komplexní teoretický exkurs se cestou k interpretační praxi vytratil. Ze všeho nosného a produktivního, k čemu došla první kapitola, se produktivně a nosně opakuje jen kritérium Doleželovy aletické (a občas i epistemické) modality, které Koníčkovi pomáhá odlišovat jádro jeho zkoumání, tedy nad/ne-přirozené prvky vyprávění. Občas je do hry vnesena Alberova typologie čtení či v souvislosti s mýtem pasáže, které mýtickému diskursu věnuje Thomas Pavel. Pravda, interpretační postup oživují i ad hoc odbočky k další teoretické literatuře (mýtus v pojetí R. Barthese, výklad nespolehlivého vypravěče u T. Kubíčka), ale celkově zůstává pocit, že první kapitola nabídla mnohem více interpretačních dispozic, konceptů a rámcových pojmů, než je pak vidět v praktických interpretacích.
- b) S tím souvisí i druhá výtka: Především třetí kapitola, interpretující romány Óeho a Murakamiho, trpí až příliš alegorizujícím čtením. Výklad o studentském hnutí konce šedesátých let v Japonsku je jistě funkční (poněkud v něm však postrádám obsáhlejší reference ke zdrojům, o něž se opírá) a čtenáři mého typu usnadňuje porozumění výkladové argumentaci. Zároveň ale je tento výklad jakousi interpretační pastí – vše, co se v románech jeví jako specificky příběhové, obrazné a obecně symbolické, je převáděno na jedinou referenční oblast, a tou je politická, společenská a morální situace v Japonsku konce 60. let. Dané romány jsou přece něčím víc než jen alegorickou analýzou či zprávou o tomto dění v aktuálním světě. Jistě by bylo obtížné jejich pestrost a otevřenost vyčerpat, ale neustálé vysvětlování, že to či ono jen obrazně vyjadřuje ten či onen rys či jev Japonska 60. let, vyznívá poněkud monotónně.

2. Formální úroveň práce

Práce je napsána svěžím výkladovým jazykem. Oceňuji, že autor snad až s jistým entuziasmem vtahuje čtenáře dovnitř vykládané problematiky ochotou analyzovaná díla čtenáři přiblížit shrnujícími parafrázemi dějové linie či přesnými popisy jednotlivých prvků světa příběhu. Práce je tak čitelná i pro toho, kdo vykládaná díla nemá v živé paměti či je ani nečetl. Zároveň si tato ochota bere svou daň v narůstajícím rozsahu práce i popisných pasáží v ní. Za sebe konstatuji, že mi tento nárůst objemu s pomocí postupů, které nepředvádějí úchvatný myšlenkový výkon, ale jsou spíš výrazem ohledu na čtenářské možnosti, přijde spíše sympatický. Styl práce šlechtí i schopnost klást si produktivní otázky a držet výkladový postup v koherentním celku, v němž je patrné, odkud kam a proč jdeme.

Práce je pečlivě zredigována, překlepy či gramatické prohřešky jsou minimální. Poněkud rušivě působí zvolený způsob odkazování ke zdrojům, který se drží historického úzu oblíbeného dosud mezi historiky – odkazovat pod čarou, ale ne celým údajem, ale pouze částí názvu. Přijde mi logičtější držet se normy ISO 690 v aktualizaci z roku 2022 a vybrat si buď mezi zkráceným jmenným odkazem v textu, anebo kompletním údajem v poznámce pod čarou. Jde nicméně o detail.

Nadstandardem jsou naopak rejstříky. Kromě jmenného je poskytnut i věcný a jeho provedení je velmi funkční, citlivé vůči obsahu a ohleduplné vzhledem k rozsahu práce. Velmi pečlivě je proveden i soupis literatury v závěru práce.

3. Práce s prameny či s materiálem

Zde spatřuji druhou obecnou slabinu práce. Výběr čtyř autorů, jejichž díla se stanou předmětem analýzy, je objasněn na s. 12, ale velmi stručně a deklarativně. Z výběru plyne účel nastavit si co

nejlepší výkladové karty, tedy sestavit si soubor, v němž budou jak zjevné shody (jak mezi dvojicí, tak i napříč vícero autory), tak i na první pohled nosné rozdíly: generační, genderové, kontrasty centra a periferie. Jakkoli si cením ochoty hrát s takto otevřenými kartami, v úvodní pasáži, ale i později v celém výkladu mi chybí širší literárněhistorické zázemí, jež by si kladlo otázku, co ten který rozdíl (třeba mezi Ōem a Murakamim) znamená. Nakolik je určitý nad/ne-přirozený prvek jedinečným výskytem v jedinečném díle a nakolik je třeba někdy i něčím širše reprezentativním, dobově či generačně „typickým“. Jistě, podobné paušalizace a zobecnění často zavánějí laciností, ale zde cítím druhý extrém: Kdyby byl některý z autorů nahrazen zcela jiným autorem, došli bychom opět v komparaci k nalezení dalších (ale možná zcela jiných) shod a rozdílů, takže práce by mohla pár autorů přidat či naopak ubrat a z hlediska toho, k čemu by pak došla, bychom stáli pod podobným, byť zcela jiným provizoriem, jako je tomu v té verzi, která byla předložena. V tomto ohledu mi chybí o nějaké úvodové rámcovací pojednání ohledně stavu využití nad/ne-přirozených prvků v japonské moderní a postmoderní próze tak vůbec.

4. Vlastní přínos

Přínos práce lze vidět v několika rovinách. Jednak ukazuje výkladově interpretační schopnosti Marcela Koníčka – jeho schopnost udržet zacílení na stanovené téma a nabídnout plynulý, dobře strukturovaný koherentní text, které splňuje parametry odborného oborového psaní, je nepochybná. Na disertaci by toto bylo nicméně málo. Z hlediska přínosu pro obor lze tedy konstatovat, že nabízí i podrobnou, čtivou a podnětnou interpretaci vybraných děl japonské literatury posledních padesáti let; zde nicméně lze pociťovat určitou izolovanost oněch vybraných děl od širšího kontextu japonské literatury či kultury daného období (návaznost daných děl na tradici je naopak sledována setrvale). Z hlediska literární vědy obecně lze spatřovat přínos v pokusu prozkoumat kategorii nad/ne-přirozeného s otázkou po jeho funkci a roli ve vyprávění, které není žánrovým prototypem fantasy literatury. Zde stál Marcel Koníček před obtížným úkolem, protože o takovéto problematice se pochopitelně mnohem lépe píše v obecném modu, kdy si teoretik vybírá z nepřeborného množství výskytu těchto prvků právě a jenom ty, které mu dobře ilustrují rozvíjenou tezi. Marcel Koníček chtěl prozkoumat předem stanovenou materiálovou oblast tak, aby u ní vyčerpал vše podstatné. Tento náročný úkol pak, domnívám se, ospravedlňuje nezřetelné principy výběru literárního materiálu i pocit, že interpretace izolovaných prvků díla (tedy prvků fantastického či nad/ne-přirozeného) nebere vždy v potaz celek díla, v němž se dané prvky mísí s těmi, které lze vnímat v mimetickém či realistickém modu. Ale už samotným pokusem danou oblast uceleně prozkoumat nabízí práce podněty, na které je možné dále v bádání navazovat.

IV. Závěr

Předloženou disertační práci jednoznačně doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako: prospěl.

28. prosince 2023

Prof. PhDr. Petr A. Bílek, CSc.